

Duw jij de auto of duwt hij jou?

Linguïst Hendriks: ‘Taal produceren en taal begrijpen gaan niet gelijk op’

Praten is coderen, luisteren decoderen, is het idee van taalkundigen. Kleuters blijken bij spreken en luisteren niet dezelfde regels te gebruiken.

Door BERTHOLD VAN MARIS
GRONINGEN, 27 JAN. Jonge kinderen zeggen soms dingen die ze niet begrijpen wanneer iemand anders die tegen hén zegt. Afgelopen weekend werd in Groningen een taalkundig congres gewijd aan dit verschijnsel.

Petra Hendriks, hoogleraar semantiek en cognitie en een van de organisatoren, geeft een voorbeeld uit eigen onderzoek. Kleuters kregen illustraties te zien met olifanten en krokodillen, die van alles met elkaar en met zichzelf deden. De kinderen moesten vertellen wat ze zagen.

Soms hadden ze daar de zin ‘De olifant slaat zichzelf’ voor nodig, soms de zin ‘De olifant slaat hem’. Ze gebruikten ‘hem’ en ‘zichzelf’ meestal correct. Maar als het experiment werd omgedraaid – ze kregen eerst een zin te horen en moesten vervolgens zeggen of de illustratie die ze zagen klopte – ging het mis. ‘De olifant slaat hem’ werd heel vaak geïnterpreteerd als: de olifant slaat zichzelf.

„Dat is heel raar”, zegt Hendriks. „Als kinderen die woorden zelf goed kunnen gebruiken, verwacht je dat ze die kennis precies zo kunnen toepassen als ze ‘hem’ en ‘zichzelf’ in het taalgebruik van een ander moeten begrijpen. Dat is dus niet het geval.

„Nu zou je kunnen denken: er is gewoon iets geks aan de hand met die voornaamwoorden. Maar dat taal begrijpen en taal produceren niet gelijk opgaan, komt ook voor

bij andere grammaticale verschijnselen.”

Woordvolgorde bijvoorbeeld. Wat het onderwerp van de zin is, bepalen we meestal door te kijken: wat is het eerste zelfstandig naamwoord in de zin? Peuters in een Amerikaans onderzoek zorgden ook hier voor een verrassing. Met poppen en speelgoed werden allerlei zinnen uitgelokt. Die kwamen er meestal goed uit: ‘De jongen duwt de auto.’ ‘De auto duwt de jongen.’ Etcetera.

Maar als het experiment werd omgedraaid – eerst een zin en daarna zelf aan de slag met de pop en de speelgoedauto – ging het ook hier weer mis. Dan bleek dat ze ‘De auto duwt de jongen’ meestal zo interpreteerden dat de jongen het onderwerp was.

Dit valt niet goed te verklaren vanuit de bestaande ideeën over

‘Als er meer regels tegelijk werken, verdringen ze elkaar’

hoe de grammatica van een taal in elkaar zit. Die gaan altijd uit van ‘regels’ die vormen aan betekenis koppelen en vice versa.

Praat je, dan kies je voor de betekenis die je wilt uitdrukken de beste vorm. Luister je, dan zet je die vorm weer netjes om in betekenis. Het idee is: praten is coderen, luisteren is decoderen. In beide gevallen worden de regels stap voor stap toegepast, het enige verschil is de volgorde en de richting waarin dit gebeurt.

Als een grammatica inderdaad zo werkt, dan is niet duidelijk waarom sommige regels wel de ene kant op werken en niet de andere.

Petra Hendriks: „Onze hypothe-

Petra Hendriks
Foto Harmen de Jong

se is dat er vaak meerdere regels tegelijk werken en daarbij kan het gebeuren dat de ene regel de andere als het ware overtroeft. Ook zou je je kunnen voorstellen dat sommige regels vooral relevant zijn voor het produceren van zinnen, terwijl andere relevanter zijn – en een groter effect hebben – bij het begrijpen van zinnen.”

Hendriks geeft een voorbeeld: „Als mensen zinnen maken, moet er altijd een onderwerp in komen. Er is blijkbaar een regel die zegt: ook al heb je eigenlijk geen onderwerp – bijvoorbeeld, je hebt het over ‘regenen’ – dan moet je er gewoon maar een onderwerp bij verzinnen. Zo krijg je: ‘Het’ regent. Maar aan die regel heb je niet zoveel als je die zin probeert te begrijpen, want ja, wat moet je met dat woordje ‘het’? Het is typisch een regel die alleen voor de productie van belang is.”

Terug naar: ‘De auto duwt de jongen’. Hier spelen waarschijnlijk twee regels tegelijk, denkt Hendriks. Eén: het eerste zelfstandig naamwoord in de zin is het onderwerp. Twee: er is een voorkeur voor een levend wezen als onder-

werp. Bij jonge peuters wint de tweede regel het van de eerste: de jongen is levend, de auto is niet levend – dan moet de jongen wel het onderwerp zijn.

Hendriks: „Maar als een kind zelf zo’n zin moet maken, is die tweede regel minder relevant, want dan is al van tevoren duidelijk wat levend is en wat niet, en ook wat het onderwerp van de actie is en wat die actie ondergaat. Dus dan speelt alleen woordvolgorde nog een rol.”

En hoe zit dat met ‘hem’ en ‘zichzelf’? Hendriks denkt dat ‘hem’ ook bij volwassenen twee mogelijke betekenissen heeft. „Het kan naar het onderwerp verwijzen, en het kan naar iemand anders verwijzen. Wij volwassenen merken dat niet meer, want wij weten: als de spreker had willen verwijzen naar het onderwerp, dan had hij ‘zichzelf’ gebruikt”, zegt Hendriks

Deze verklaring klinkt misschien wat gekunsteld, maar experimenten met eye-tracking blijken dit idee te ondersteunen.

Als je volwassenen tegelijkertijd naar zinnen laat luisteren en plaatjes laat bekijken – van een olifant en een krokodil bijvoorbeeld – dan kijken ze als ze ‘hem’ horen – in ‘De olifant wast hem’ – ook even naar de olifant, alsof ze even twijfelen of het over de olifant of over de krokodil gaat.